

O příčinách naší soudobé krize.

K 75. výročí 28. října 1918

Bohumír Blížkovský

K obyčejům staré i nové „elity“ náleží zlehčování i zamlčování naší krize. Je-li však mnohý člověk i lidský svět nemocný, nepomůže zařikávání, ani ucupávání uší a zavírání očí. T. G. Masaryk učil nedělat politiku ušima, ale očima — vycházet z reality.

Náležím k optimistům, ale i o těch se dnes říká, že jsou největšími skeptiky. Opravdu se obávám, že nastupující generace nečekají snazší, ale obtížnější problémy, že dosavadní jednostranný liberalismus, pedocentrismus ani lehkovážný optimismus není na místě. Bez spolehlivé diagnózy nelze léčit. Bez odhalování příčin našeho bloudění nenajde východiska z labyrintů soudobého světa ani „Cesta světla“.

Bezbréhá problematika dovoluje jen výběr poznámek a podnětů zaměřený na některé obecnější příčiny i na některá východiska z naší soudobé krize.

Brzy tomu bude sto roků, co na stejné téma roku 1895 vydal studii T. G. Masaryk. Můžeme se z jeho duchovního odkazu poučit i dnes? Nebo je již situace jiná a máme hledat odpovědi jinde?

Zcela jiný přístup zvolili např. tři autoři uvádění pod společným jménem „PODIVEN“ v obsáhlé publikaci „Češi v dějinách“ napsané před listopadem 1989, ale vydané až po něm (A. Tomský, Rozmluvy, Praha 1991. 690 s.) Jde o kritiku češství, která je však namnoze tak subjektivní, že naši krizi více prohlubuje, než překonává. Autoři sice zdůrazňují občanskou společnost a základní lidská práva, zároveň však okázale podceňují československou státnost i naši národní svébytnost, kulturu a identitu. Většinou pouze nekriticky přejímají postoje cizí i názory vyloženě nesnášenlivé, protinárodní, germanofilské a rekatolizační. Zřejmě jde o emocionální projev zoufalé beznaděje i dezorientace po srpnu 1968, o sebezpochybnující proud českého národního nihilismu, podle kterého bylo vlastně české národní obrození omylem. Obavy z šovinismu zavádějí autory k druhé krajnosti, k anacionalismu. V duchu tohoto „odnárodnování“ nemohly asi obstát ani názvy „Divadlo J. K. Tyla“ a „Smetanovo divadlo“.

Proto se těž zřejmě velkorestituční nároky nezastavují ani před školami, muzei a knihovnami, ba ani před takovými symboly naší kultury, jakými jsou Památník národního písemnictví a samotné Národní divadlo. V sousedním a nepoměrně bohatším Německu přitom analogické restituční nároky odmítnul nejvyšší soud už z důvodů úsporných. Nejsmutnějším i nejvýraznějším projevem celkové krize naší společnosti, i ostudného selhání mnohých jejích

polistopadových představitelů, je zánik Československa. Z nedávné odborné, mezioborové, mezinárodní konference k této tragické události uvedu jen lapidární závěr:

Memorandum z odborné mezinárodní konference „Idea Česko-Slovenska a Střední Evropa“ konané v Brně a v Martině, 28.–30. 10. 1993, k 75. výročí vzniku Československa.

Idea Česko-Slovenska, založeného před 75 lety 28. 10. 1918, vyrostla z nejlepších tradic našich národů i z osvědčených zkušeností novodobých světových demokracií. Neobsahuje jen ideály národního sebeurčení a občanské společnosti. Těžiště její hodnotové orientace je humanitně demokratické. Československá vzájemnost a svěbytnost je založena i na širší mírové rovnoprávné mezinárodní spolupráci — je otevřena všem. Dějintovornou zásluhu na vytyčení a realizaci této hodnotové orientace mají zakladatelé Československa v čele s T. G. Masarykem, M. R. Štefánikem, E. Benešem. Poslední z nich spolu s čelnými slovenskými demokraty a Janem Masarykem navíc významně přispěl k obnově demokratického Československa po druhé světové válce.

Československo bylo jedním ze základních kamenů demokratické Evropy až do nástupu totalitních režimů. Stalo se obětí politiky opakujícího se „mnichovanství“ a velkomocenského egoismu, jejíž podstatou je rozhodování o nás bez nás. O to větší je náš zájem na kolektivní bezpečnosti v celé Evropě, která by garantovala i nezadatelná práva celé řady nevelkých evropských národů.

Uvedené ideály tvoří dosud optimální rámec pro seberealizaci všech Čechů, Slováků i dalších národností ČR a SR. Humanitně demokratické tradice Česko-Slovenska dokonce nabývají v soudobé Střední a Východní Evropě nového, mnohem širšího a nebývale aktuálního významu, mají význam nadčasový, univerzální. Jejich plné prosazení v ČR a SR i v ostatních zemích Střední a Východní Evropy, stejně jako soustavná kooperace všech evropských zemí na humanitně demokratických základech představuje nejúčinnější obranu proti hegemonistickým recidivám a nejspolehlivější cestu k bezpečnosti, mravnosti i prosperitě celoevropské.¹

Bude-li dále řeč o některých příčinách naší krize, nutno předeslat, že nejde jen o krizi naši. Nejde dokonce ani pouze o krizi bývalého sovětského impéria. Mnohé dimenze soudobé krize jsou světové.

Úvodem několik myšlenek pro ilustraci a inspiraci.

¹ Schváleno jednomyslně více než 250 zúčastněnými odborníky na závěrečných plenárních zasedáních v Brně a Martině. Konkretizaci obsahují závěry 4 sekcí: historické, filosoficko-sociologické a politologicko-právní, ekonomicko-ekologické, kulturně osvětové.

Nejprve úryvek z novoročního kázání Jakuba Trojana při ekumenickém shromáždění v katedrále sv. Víta 1. 1. 1993:

„Nemusím zdůrazňovat mimořádnost chvíle, v které jsme stanuli prvním dnem nového roku 1993. Snad není v této zemi člověka, který by tuto chvíli neprožíval se zvláštním vzrušením: Za námi je pohnutá cesta mnoha desetiletí společné vlasti, spolupráce obou národních a občanských pospolitostí, a ovšem i nerozdělených církví v obou republikách. V našem nitru leží stín nad tím, že dílo, na němž se podíleli občané od nejvyšších až po řadové, je v troskách. V shromáždění, kde zní prorocké slovo soudu, nemáme kam uhnout: neobstáli jsme ve své občanské, politické, duchovní odpovědnosti. Vina padá na muže politiky, na církve a jejich představitele, na učitele a duchovní vůdce, i na ty, kteří se žíví svýma rukama. V rozhodujících chvílích jsme nerozpoznali znamení času, ochabli ve svém úsilí, nestarali se dostatečně o společnou obec. Nic nepomůže sebezpřemlouvání, že jsme učinili vše, co bylo možné...“

Po hlasu kazatele, hodnocení politika, významného představitele OF Jana Urbana:

„Neskutečný svět totalitního myšlení udělal ze svobodného slova totální zbraň. Solženicyn a jeho „Jedno slovo pravdy“, Havel a jeho „Slovo o slovu“. Slova jako zbraně. Spisovatelé o svobodě se stali symboly bojovníků za svobodu. Ale potom se svět náhle proměnil. Slova, tak užitečná při ničení totální neskutečnosti, nemohla pomoci při stavění otevřené skutečnosti. Protože najednou fakta, čas a činy začaly mít význam.

A tak jsme prohráli. Vyhrál někdo jiný. Nenašli jsme sami sebe v novém světě. Někdo jiný našel něco jiného. Nepřišli jsme se věci, za kterou by se dalo bojovat. Někdo jiný ano. Nebyli jsme těmi, kterými jsme si mysleli, že jsme. Konec revoluce a konec Československa. Nikdestán se pro mě nemůže stát vlastí, ale lehce se stane vlastí pro milióny jiných. Smysl prohry zatím nenalezen, i když její příčiny jsou dnes už poměrně jasné. Mezi nimi i tahle: My, disidentští jednotlivci, vytrénovaní normalností perverznosti komunistického času, jsme selhali. Selhali jsme tím, že jsme ztratili své místo v Evropě. Selhali jsme tím, že jsme nedokázali přivést zpět domů demokratické instinkty a protiklady emigrace. Hloupost rozdělení Československa, které bylo vždy mnohonásobně víc, než jenom jednoduchý součet Čechů a Slováků, nevyhnutelně přináší své smutné důsledky.“ (Listy, 1993, č. 5, str. 10)

Z projevu J. Vavrouška, bývalého ministra pro životní prostředí, na konferenci v Brně 28. 10. 1993:

„Bez respektování globálních souvislostí nelze pochopit vznik Československa, ani jeho zánik a naše výhledy...“

O světovém rozměru ekologické krize svědčí např. explozivní růst oby-

vatelstva. Každých 40 let se lidstvo zdvojnásobí. Nerovnoměrností vývoje se nejvíce rozmnožuje bída. Vzrůstá též plýtvání surovinami a energií: 20% populace spotřebovává 80% zdrojů a způsobuje největší zamoření planety svými odpady. Stoupá nebezpečí nekontrolovaného prodeje atomových zbraní. Hrozí oslabování i zánik regionálních kultur prosazováním uniformní kosmopolitní pakultury. Společným jmenovatelem uvedených krizových jevů je lidský egocentrismus. Strategie trvale udržitelného života je sice známa, její realizace však vážne. Předpokládá totiž podstatné přehodnocení převládajících hodnotových hierarchií.“

Problémy, před kterými stojíme, jsou rozdílné i podobné otázkám, které řešil T. G. Masaryk. Rozdílná je především planetární dimenze postmoderních nadějí i rizik. I ona je však jen vyhocením krizových jevů, které analyzoval a z kterých hledal východiska Masaryk již před sto lety. Shodná je především otázka smyslu naší osobní, národní, státní i mezinárodní existence; otázka, na co navazovat, na co nenavazovat, problém kontinuity a diskontinuity: otázka vztahů naší identity, plurality a univerzality.

„**Ve společném jednota, v odlišném svoboda a ve všem láska**“, radil J. Á. Komenský. Lidský život a svět neohrožuje dnes totiž jen nerespektování jeho zvláštností, neméně nebezpečné je zanedbávání jeho celistvosti a souvztažnosti.

Porovnejme aspoň ve třech klíčových oblastech axiomy Masarykova odkazu s názory jeho kritiků i odpůrců. Načrtneme tím zároveň tři příčiny naší soudobé krize; tři její východiska, konkretizace naší hodnotové orientace.

1. Masarykův duchovní odkaz je především dílem jednoho z největších humanistů našeho národa i Evropy a světa 19. a 20. století. Řadí se ke kulturním a politickým osobnostem programovým a integračním, jakými byli např. F. D. Roosevelt, Gustav Bernard Shaw, Albert Einstein, Albert Schweitzer, J. P. Sartre, W. Churchill, L. N. Tolstoj, A. Solženicyn, Máhathmá Gándhí aj.

Masarykův humanismus má univerzální i konkrétní, činorodou povahu, odmítá planá slova. Obsahuje emancipaci přirozených lidských práv i morální závazek ustavičné kultivace člověka, zahrnuje svobodu, smysl pro řád a odpovědnost za aktivní obranu lidskosti, kdekoliv je ohrožována.

Všechny antihumánní alternativy, které u nás převládly po jeho smrti, charakterizuje naopak nadřazování (nadvláda) jedněch lidí vůči druhým, ať již z pozic stavovských, rasistických, třídních, z pouhé svévole byrokracie, moci a násilí, či z pozic soudobého sociálního darwinismu. Nic není dnes v našem životě tak potřebné jako Masarykovo pojetí humanity, projevující se činorodou kultivací vnitřního i vnějšího světa člověka, celého lidského světa. Od něho se přitom dosud — přes všechny proklamace a úsilí mnohých —

tak nevzdalujeme. Svědčí o tom např. zcela liché spory o prioritu obnovy ekonomické nebo duchovní.

Tu se můžeme poučit již u J. Á. Komenského:

„Někteří se pokoušeli napravovati školy. Jiní chtěli napravovat církve a jiní opět státy. Jestliže se však všichni současně sami v sobě nenapravíte a nebudete-li současně napravovat všechno, co vzájemně souvisí, nikdy se nedostanete kupředu, všechno bude upadat a měnit se v chaos.“ (Komenský, J. Á.: Konsultatio I, col 4)

V rozporu s Komenského univerzalismem byla všenáprava v následujících staletích opomíjena, zjednodušována, tříštěna a přinejmenším rozpolcena. Jednostranné objektivní směry se orientovaly a orientují dosud především na nápravu vnějšího makrosvěta člověka; preferují reformy technické, ekonomické, politické. **Pedagogický objektivismus** je exocentrický, má sklon k redukci výchovy na vnější působení, vyznačuje se přemírou učiva, scientismem, technokratiismem.

Jednostranné subjektivní směry hledaly a hledají naopak východiska z labyrintů lidského života především v nápravě vnitřního mikrosvěta člověka; usilují o kultivaci individuálního lidského vědomí, prožívání celkového bytí. **Pedagogický subjektivismus** je endocentrický a pedocentrický. Interkulturní srovnání soudobého světa by zřejmě potvrdila, že tato rozpolcenost a kolísání mezi uvedenými krajnostmi — přes sílící snahy integrační — nadále převládá.

Vědomí, že kultivaci vnitřního a vnějšího světa člověka nelze řešit izolovaně, narůstá v 19. a především ve 20. století přeplněném moderními krizemi i nadějemi.

Soudobá systémová pedagogika dospěla k poznání, že jednostranné, subjektální reformy vnitřního mikrosvěta člověka ani jednostranné objektální změny vnějšího makrosvěta člověka k nápravě věcí lidských nestačí. Naléhavá potřeba souvztažné kultivace vnitřního i vnějšího světa člověka vyplývá z dekulturnace obojího.

„Nemá-li zůstat velkorysý projekt „dílny lidskosti“ věčnou utopií, nutno jej pojímat reálněji, tzn. univerzálně. K opravdové humanizaci člověka se přibližujeme jen tam, kde dochází k funkčnímu i šťastnému propojení školy plného života se „školou“ veškerého lidského života. Reálnou dílnou lidskosti musí být zkrátka nejen školy, ale i lidský život sám.“ (2:157)

2. V oblasti společensko-politické náleží Masarykův duchovní i reálný odkaz k dílům jednoho z největších demokratů novodobého světa. Pro Masaryka demokracie není pouze formou státní, nýbrž také metodou všeho veřejného a soukromého života, je názorem na život, podstata demokracie je shoda lidí, jejich mírné obcování, láska, lidskost ... Stát

není jen mechanismem, politika není jen dovednou správní a diplomatickou technikou, stát je spolčením občanů na rozumových a mravních základech. Masaryk neomezuje demokracii na její formality a formy dané způsobem vlády, pluralitou stran, svobodnými volbami, většinovým systémem, právy menšin, diskusemi. Důležitější než kvantitativní poměry politických sil jsou kvality, konkrétní obsahy a názory na svět, „hodnotové hierarchie politických subjektů“. Ani politiku nepojímá jako partikulární politikaření, jako zaslepený boj o moc — ohrožující konec konců samu moc i existenci společenství — ale Platónsky: jako umění vidět a moudře řešit společné záležitosti. Masaryk pojímá demokracii univerzálně, permanentně, participačně, samosprávně jako odpovědný způsob života svobodných občanů a národů bez nespravedlivých diskriminací a privilegií. Demokracie mu není ani samoučelnou bezobsažnou správou a samosprávou existujícího života. Masarykovi jde především o zhodnocování, o kvalitu a smysl lidského života. Pravá demokracie je proto podřízena humanitě, je prostředkem (metodou) kultivace lidského života a světa. Proto tolik zdůrazňoval — právě v našich podmínkách deformovaných porobou — vzdělání, výchovu a osvětovou roli demokratického státu vůbec, požadoval ustavičnou „revoluci hlav a srdcí“.

K vůdčím ideám nové orientace by mělo proto náležet plné rozvíjení i uplatňování všech lidských zdrojů, tvůrčího potenciálu každého člověka v duchu hodnot národních i všelidských. Demokracie nemá totiž lepší možnosti vlastního upevňování, než politické a osvětové sebezdokonalování. Ne nadarmo zdůrazňoval Masaryk: „Vývoj školy, v tom je vývoj demokracie.“ Děti a mládež třeba od malička učit vidět a řešit jejich společné záležitosti, aby později dokázaly řešit i záležitosti občanské a společenské. Sám život školy by měl být výcvikem v demokracii.

Státní školství v pluralitní demokracii nemůže být proto kolbištěm stranických, církevních či jiných partikulárních zájmů, musí být důsledně nadstranické, nadkonfesionální, orientované na hodnoty, které lidi nerozdělují, ale spojují. Zejména ve všeobecně vzdělávacích školách musí být všechny úzce partikulární zájmy podřízeny zájmům obecně lidským.

Masaryk nesnášel práci nekvalitní, neodbornost. Dobře věděl, že většina nemusí mít vždy pravdu — zejména jde-li o většinu nevypělých nedovzdělanců. Nic dnes tak neohrožuje svobodu všech, jako svoboda a vláda diletantů. I tu vyznával krédo Platónovo: „Nebude konec béd, nebudou-li vládnout nejlepší.“ Profesionální a morální povinností odborníků je proto připravovat kvalifikované podklady pro demokratické rozhodování, upozorňovat na chyby i rizika, které laik nevidí. **Rozhodování na základě konsensu prostě většiny by mělo končit tam, kde začíná evidentní poznání.** Principy demokracie a odbornosti jsou souvztažné, měly by se doplňovat a posilovat.

Čím lépe se nám podaří tyto oscilující póly lidského rozhodování a jednání skloubit, tím rychleji se vymaníme ze spleťtého klubka našich problémů.

Ani zde není třeba rozvádět, jak daleko máme dosud k Masarykovu pojetí moudré humanitní demokracie. Uznávaný politolog Rupnik přisoudil nedávno změnám v postbolševických zemích funkce restaurační. S tím lze i nelze souhlasit, podle toho, jaké hodnoty se mají obnovovat. Zda společnost demokratickou, autokratickou nebo stavovskou, zda režimy pluralitní nebo partikulární, založené na skupinových výsadách a diskriminacích, na privilegiích moci byrokracie, kryptokracie, oligarchie, aristokracie nebo teokracie. Ve shodě s Masarykem věřím, že základní alternativou moderní doby není anachronický rozpor mezi kapitalismem a komunismem, ale rozpor mezi moudrou humánní demokracií a režimy nedemokratickými. Nejde tedy o restauraci čehokoliv, ani o pouhé výměny forem vlády (záměna diktatury levicové za vládu autokratickou, natož za diktaturu pravicovou je evolučně nepřijatelná) — jde o obnovu plnohodnotné humanitní demokracie pro všechny.

Pokusme se o **aktualizované shrnutí Masarykova pojetí demokracie**. Jde především o pojetí gradační, vývojové, které směřuje k nejvyšším možným metám; je zároveň realistické a mimořádně náročné, lidsky i pedagogicky. Vyjádříme je třemi charakteristikami:

- a) Masaryk pojímá demokracii *samosprávně* s důrazem na vyspělého občana, dobrou rodinu, obec, zemi, na vyspělý stát, kulturní společenství států. Jde o perspektivní participační pojetí, spojující demokracii nepřímou (zastupitelskou, parlamentní) s demokracií přímou (samosprávnou).
- b) Ani uvedené nároky Masarykovi nestačí. Masaryk usiluje o *humanitní demokracii*. Jeho pojetí demokracie je hlavně axiologické, nejen legislativní, natož technologické. Pro Masaryka je demokracie kultivací lidského života, metodou řešení lidských problémů, odmítá její redukci na pouhé formy, prostředky, techniky a procedury. Ve zdokonalování humanitní demokracie spatřuje předpoklad, prostředek i cíl lidského snažení.
- c) Z předchozích postulátů přirozeně vyplývá *osvětové pojetí demokracie*. Masaryk si jako realista dobře uvědomoval, že lidé nejsou takoví, jací by měli být, zejména v našich podmínkách, deformovaných dlouhodobou porobou. Proto tolik zdůrazňoval *osvětovou roli demokratického státu i demokratické samosprávy*. Lidospřáva předpokládá lidové vzdělávání. Osvětové pojetí demokracie je založeno na moudrém, odborně fundovaném rozhodování, na kultivaci politického umění

a lidského života vůbec: osvěta má z obyvatel, z lidí nerozvinutých, pokřivených, konformních i zlých křesat občany, obce, regionální společenství a emancipované národy se smyslem pro identitu, pluralitu i univerzalitu.

To, co dnes nejvíce zaráží, je neuvěřitelná lehkost zrady, opomíjení hodnot moudré humanitní demokracie, na nichž byl právě náš společný stát před 75 lety založen. O tom, k jakým „ideovým vzorům“ se v tomto směru blíží čeští i slovenští separatisté, kritici T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a E. Beneše i „argumentace“ některých zastánců zániku jakékoliv mezinárodně právní kontinuity Československa, svědčí následující citát: „Násilí a nerozum zapojením česko-moravských zemí do umělého útvaru Československa vytvořily ohnisko stálého neklidu. Neboť Československému státu a jeho držitelům moci se nepodařilo organizovat rozumné soužití národnostních skupin v něm svévolně spojených, a tím probudit a zachovat zájem všech zúčastněných na udržení jejich společného státu. Tím však prokázal svou vnitřní neschopnost k životu a propadl proto nyní také skutečnému rozkladu.“ (Z výnosu vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava.) Je věcí svědomí, cti i občanské odpovědnosti každého z nás vyvodit z toho příslušné závěry.

Ani naděje vkládané do demokratických změn střední a východní Evropy nejsou již tak optimistické jako dříve. „Jen náprava důsledků občanské války v Jugoslávii si vyžádá nejméně 50 let úsilí“, připomenul v létě 1992 na světovém kongresu v Praze M. Vorbeck z Evropské rady ve Štrasburgu. Obnovu demokracie brzdí často více bída duchovní, než materiální, projevují se nebezpečné kyvadlové efekty, hrozí i extrémní tendence bojující proti staré totalitě zaváděním nové totality. Důsledky pověstné „Berlínské zdi“ nejsou ještě překonány a již se zakládají nové „zdi“ v hlavách a srdcích lidí, mezi národy i státy kolem nás i v nás. Budoucí Evropa však potřebuje rozhodně více konstruktivních kooperací, než hranic a sektářských separací.

3. Věnujme ještě pozornost Masarykovu filozofickému realismu.

Z hlediska ideového charakterizuje soudobou největší krizi našich moderních dějin především absence hlubší duchovní dimenze, nekritičnost, vyčerpání, mravní ochablost, konformita a anachronický svár vulgárně konzumního materialismu s naivně utopickým idealismem. Spektrum projevů této duchovní bídy je široké: od stále agresivnějšího egocentrismu, prospěchářství, partikularismu a separatismu, přes iluze o blízkém ráji věčné prosperity, o brzkém přijetí do ES, postoje ultraliberální, povrchní víry i pověry, až po dogmatické sektářství nerůznějších odstínů.

Stačí zalistovat v knihách T. G. Masaryka, E. Beneše, J. B. Kozáka, Fr. Drtiny, J. Tvrdeho, K. Čapka, F. X. Šaldy, Fr. Peroutky aj., abychom

poznali, jak hluboko jsme klesli. Dávno před 1. světovou válkou naznačuje Masaryk perspektivy pozitivního překonávání partikularity lidského poznání i lidských sporů idealistických a materialistických dogmatiků svojí filosofií kritického realismu. K realitě ovšem počítá i duši, lásku, mravní řád a věčnost. Masarykův realismus zahrnuje dimenzi přírodní i kulturní, věcnou i duchovní, existenciální i transcendentální, konkrétní singularity, plurality i univerzality, logickou i historickou, substanciální i relační a vývojovou, kauzální i finální aj. Kulturní univerzalizmus mu nevyklučuje intimní lásku k národu, ani snahu udržet jeho kulturní svébytnost (3:317). Jen to, co obstálo ve zkušebním ohni kritiky, může být pravdivé (3:215).

Máloco v dnešní době potřebujeme tak naléhavě jako rozvoj kritického myšlení, moudrého rozhodování i jednání. To ovšem předpokládá kompetentní snahu vidět věci jaké jsou, vykládat je z nich samých a z jejich kontextů, interpretovat je konkrétně, celistvě a otevřeně v jejich časoprostorových změnách i souvislostech.

Česká otázka je proto pro Masaryka zcela přirozeně i otázkou slovenskou, německou, ruskou, evropskou a světovou. Pro Masarykův způsob uvažování je charakteristické, že jednotlivé otázky řeší v kontextu, sub specie ideálů humanity, demokracie i univerzální „aeternitatis“. Masaryk tak v mnohém předjímá komplexní způsoby řešení problémů známé dnes ze zpráv „Římského klubu“, obecné teorie systémů a dalších postmoderních syntéz. Aspoň malá ilustrace: „Svět není souhrnem abstrakcí vědeckých, ani skladištěm jednotlivin, ale celkovou soustavou věcí, která poznána chce býti ve své celistvosti.“ (T.G.M.: Základové konkrétní logiky).

Tvůrčí přínos Masaryka je právě v oné funkční syntéze kritické vědy a humanisticky angažované kultury, ducha a činu, v hledání souladu transcendentální reality lidského světa, v jeho úsilí o moudrou harmonii vnitřního i vnějšího světa člověka.

Závěrem

To, co prožíváme, není triumfalistická vize „konce dějin“ amerického Japonce F. Fukujamy. Není ani důvod k apokalyptické beznaději a rezignaci. Naopak, na pořadu dne je náprava a burcování k ní.

To, co prožíváme, je mnohostranná, dosud ani náležitě nezmapovaná naše moderní krize — o to vážnější, že je specifickým případem rizik globálních. „To hlavní, co chybí zemím střední a východní Evropy, jsou nové konstruktivní i adekvátní cíle“, prohlásil přední expert Světové banky Stefen Heynemann v létě 1992 v Praze na Světovém kongresu o výchově, demokracii a rozvoji. „Naše současná civilizace spočívá materiálně na mimořádné úspěš-

né technologii a duchovně prakticky na ničem“, konstatuje poslední zpráva „Římského klubu“. Rozpor mezi kvalitativně novým propojením sociálně přírodních ohrožení lidského světa a převažujícím egocentrickým způsobem lidského života je nadále neúnosný. Potřeba nového hodnotového systému, jenž by se stal základem nové životní stability jednotlivce i společnosti, je akutní (5:173). Výchova k nové kvalitě lidského života se pokládá za univerzální klíč k lepší budoucnosti. „Filipiky proti Misomusům“ a „Obecná porada o nápravě věcí lidských“ jsou znovu prioritou priorit. Dramatický průběh 20. století tak potvrzuje poválečný výrok anglického sociálního kritika Herberta Wellse: „V naší době se lidské dějiny stávají stále více závodem mezi výchovou a katastrofou.“

Hodnoty Masarykova humanismu, demokratismu a kritického realismu jsou proto dnes aktuálnější, než kdykoliv dříve, mají trvalou platnost, náleží k nejcennějším základům kultury československé i všelidské. Chceme-li se vyvarovat dalších osudových omylů, měli bychom je dodržovat, bránit a tvořivě rozvíjet a ne se od nich odvracet. Při zrodu Československa vyzýval T. G. Masaryk k „revoluci hlav a srdcí“. Tvořice nové poměry, chceme tvořit nové lidi, slibovali jiní. Jen málo z toho se uskutečnilo. Dosud si všichni ani plně neuvědomujeme, proč. Největší etickou, politickou, hospodářskou i kulturní krizi naší novodobé historie, ve které jsme se po rozpadu první ČSR na půlstoletí vinou nesnášenlivých a prospěchářských totalitních režimů ocitli, způsobil i náš odvrát od připomenutých ideálů. Všelidské hodnoty moudré humanitní demokracie a kompetentní realistické úsilí o lokální i globální soulad kultury a přírody ukazují proto i nejspolehlivější cesty z našich labyrintů soudobých.

Literatura

- [1] Beneš, E.: Demokracie dnes a zítra. Čin. Praha 1948. 311 str.
- [2] Blížkovský, B.: Systémová pedagogika. Amosium, Ostrava 1992, 303 str.
- [3] Čapek, K.: Spisy XX. Hovory s T. G. Masarykem. ČB, Praha 1990. 588 str.
- [4] Fukajama, F.: Konec dějin. Kde se nacházíme. Mnichov 1992.
- [5] King, A. — Schneider, B.: První globální revoluce. Bradlo, Bratislava, 1991. 209 str.
- [6] Listy, ročník XXII. 1993, č. 5
- [7] Masaryk, T. G.: Česká otázka. O naší nynější krizi. Jan Hus. SN Praha, 1924. 404 str.
- [8] Masaryk, T. G.: Světová revoluce. Čin a Orbis. Praha 1925. 650 str.
- [9] Pedagogická orientace. Brno 1992, č. 5, str. 17–18.
- [10] Peroutka, G.: Budování státu, I–V. Lidové noviny, Praha 1991.